

**La Comedia famosa de los gloriosos mártires
San Acisclo y Santa Victoria, representada
a Breda (1615) i a Vidreres (1750)**

PEP VILA

Quaderns de la Selva, 18

•

Any 2006

p. 181 a 187

• CENTRE D'ESTUDIS SELVATANS •

Descrivim i comentem breument, per si algú en vol treure profit estètic o literari, o bé desitja portar-la de nou als escenaris, una comèdia de sants escrita en castellà. Es tracta d'una obra de teatre hagiogràfic, del qual hi ha nombroses referències arxivístiques i força textos conservats, en català i en castellà, durant els segles XVII i XVIII a Catalunya, a Mallorca i al Rosselló, si bé poc inventariats i encara mal estudiats.¹ En aquesta avinentesa donem a conèixer una comèdia, d'autor anònim, sobre els màrtirs Iscle i Victòria, patrons, entre altres llocs, de Breda, Vidreres i Millars. L'obra es representà a Breda (1615), a Vidreres (1750) i potser també, en data indeterminada, en l'esmentat poble del Baix Empordà. Fa la impressió que l'obra, en versos curts, prou decents, fou escrita per un escriptor català, avui per avui ignorat, d'expressió castellana. També ens manquen estudis aprofundits sobre aquestes primitives representacions castellanes en els escenaris del país.² Desconeixem com funcionaven la majoria d'aquests grups de teatre, com es finançaven, quins itineraris seguien, com es difonien i copiaven els textos, etc. Entre la representació de Breda (1615) i la de Vidreres (1750) hi ha un espai temporal de més de cent quaranta anys. Com s'ho fan a Vidreres per recuperar el text de Breda tan antic? Com sabien l'any 1775 a Millars, un poble d'uns vint habitants, que d'aquesta obra n'hi havia còpia a Vidreres?

Actualment l'obra es pot consultar a la Biblioteca de Catalunya (manuscrit núm. 2812). És enquadrada en pergamí. Antigament la coberta tenia una tanca. Les mides són 145x198 mm. El llom, sense cap indicació, és cosit i relligat amb un reforç. El quadern té 150 pàgines, més 14 folis en blanc. La foliació a llapis és moderna (76v).

Sant Iscle i santa Victòria

Iscle i Victòria eren dos joves germans, nascuts a Còrdova, decapitats a principis del segle IV. La festa se celebrava el 17 de novembre. Un dia o un altre hom hauria d'estudiar la penetració, durant els segles XVI i XVII, de molts màrtirs espanyols en el santoral català, com és també el cas de les santes andaluses Justa i Rufina, molt venerades al Rosselló.

Com el seu nom indica, la comèdia de sants, un gènere que sorgeix amb força a la fi del segle XVI i que s'expandeix per la Península durant l'època del Barroc, que és treballada a Catalunya per Vicenç Garcia, rector de Vallfogona, i a Castella, per Lope de Vega, Calderón de la Barca, Tirso de Molina, Mira de Amescua, entre

1. Pel que fa a la producció d'obres escrites en català a Catalunya, Mallorca i Rosselló, encara és útil el resum d'Antoni Comas a *Història de la literatura Catalana*. Barcelona: Ariel, 1981, vol. IV, p. 792 i s.
2. El 27 d'agost de l'any 1758 un grup d'aficionats van representar a Torroella de Montgrí la *Comedia de la gloriosa Santa Catherina*, en castellà, escrita pel notari siscentista Andreu Sàbat. L'obra ha estat glossada, sense gaire encert, per Josep Vert i Planas a *Un acte sacramental i el teatre vuitcentista*. Torroella de Montgrí: Ajuntament, 2002. L'any 1800 es va representar al Teatre Municipal de Girona la *Comedia-Trágica, el mártir a traición y protector de su patria San Narciso. Compuesta por un devoto del Santo natural y vecino de la misma*. Girona: P. Torres, 1848.

molts altres, reuneix sota un mateix patró totes aquelles peces que escenifiquen la representació de la vida, miracles i martiri d'un sant o d'una santa. Es tracta d'un tipus de teatre religiós, devocional, escrit per a l'edificació moral dels lectors o dels fidels que assisteixen a la seva representació, perquè la seva vida, passió i mort ens serveixi de guia, de patró i d'exemple. Dins del teatre específicament hagiogràfic són obres ingènues, algunes ben primitives des del punt de vista de la seva construcció, encara que sovint la trama és complicada, farcida de situacions convencionals. Més que pel text, sovint descuidat, interessen per la seva escenificació, la trama, l'aparició de diables, la seva concepció com a espectacle total. A fi de dramatitzar la vida dels sants i fer-la més representable a ulls dels espectadors, la majoria d'aquestes comèdies incorporen una segona línia en l'argument per tal de suavitzar la cruïda del martiri i de la mort, el dogmatisme de molts parlaments doctrinals, línia argumental en què s'inclouen tot tipus de vanitats: amors, aparició de personatges graciosos, temptacions infernals, escenografies arriscades, profanació d'elements sagrats, presència de diables que recorden la comèdia d'arrel medieval. Bona part d'aquestes obres acaben amb l'enterrament dels sants màrtirs; en altres comèdies hom recull la seva resurrecció i ascensió al cel. A imatge i semblança del teatre de la passió, en la comèdia de sants es repeteixen sovint, pel que fa al guió escènic, uns mateixos esquemes: confessió de la fe cristiana, presa, martiri, mort i resurrecció.

<p>24 <i>Prin. Dioceliano</i> emperador... Bien se Como lo trataron los ministros de Justicia al que con mucha tristicia alos suyos a ocaixon</p> <p><i>Respon Torcato</i>... Mucho sentimiento hicieron sus discipulos liendole estado a su maestro y maltatado maturo qd grande sentimiento padocieron</p> <p><i>Respon llio</i>... Lloronse luego fediidos en falsandole su senyor a quien con grande amor seguen aun que porsequidos</p> <p>Y esta Baxa disuñion ha sido causa de grandes males Pues a muchos de los mortales les ha causado su perdicion</p> <p><i>Respon Torcato</i>... En la edad que muchos sus bidos han perdido y horzieron siguiendole biviendo y esto es causa que divedidos</p>	<p style="text-align: right;">27 15</p> <p><i>Prin. Dioceliano</i> Pidoon todas las Ciudades Por ser grande la disencion sobre quien se deve adoracion y sobre esto se siguen grandes males</p> <p><i>Prin. Dioceliano</i> emperador... Baxos son y porfiados los del Reino Christiano Pero ellos por mi mano Seton muy bien castigados</p> <p><i>Respon Torcato</i> Senyor muy grande servicio haxos a los altos Dioses Pues hoyen siempre sus Locos es bien lo agas sin desguicio</p> <p><i>Respon llio</i>... Conviene que se haga ençi tratadales muy Crualmente Porque es cierto qd mucha gente se llueven ellos atias de si</p> <p>Ya haora por todo el mundo no faltan muchos Christianos qs con sus hechos muy profanos haxen malo sin seroado</p>
--	--

Les comèdies de sants van ser molt criticades durant la segona meitat del segle XVIII per motius morals o literaris, per l'acumulació d'embolics religiosos i profans, tot i que eren obres molt estimades per les classes populars. Carles III, en nom dels il·lustrats, va prohibir-ne la representació publicant una Reial Cèdula (9-6-1765), renovada per la poca acceptació que va tenir una disposició anterior de Ferran VI. En 1788, el mateix any que s'inaugurava el Teatre de la Santa Creu de Barcelona, que servia per recaptar ingressos extres per a l'Hospital General, hi ha una nova disposició, que recordava la vigència d'aquesta interdicció. Malgrat aquestes prohibicions que portaren aquest gènere a una certa decadència, la gent continuava assistint a aquests tipus de representacions.³

Generalment, el guió de l'obra de la comèdia és la dramatització de vides de sants, els *Flos sanctorum*, entre les quals destaco el d'Alonso de Villegas, el de Pedro de Ribadeneyra, el de Vicenç Domènech. Altres vegades el guió dramàtic aprofita el llegendari local, un miracle casolà. En aquest cas, el copista de la comèdia de sant Iscle i santa Victòria inclou als primers folis del manuscrit, a títol il·lustratiu, la vida dels dos sants, extreta de la *Historia General de los santos y varones ilustres en santidad del Principado de Cataluña*, d'Antoni Vicenç Domènech.⁴ Aquest escriptor, al principi de la narració, aporta la llista d'autoritats que ha fet servir per confegir la vida d'aquests sants. Destaca la llegenda casolana sobre sant Salvador de Breda.

La còpia i transmissió d'aquesta comèdia, escrita abans de la típica divisió en tres actes o jornades per influència de les reformes de Lope de Vega en la gènesi de la comèdia castellana, té una història molt curiosa, que ressegueixo a partir de les pistes que aporta el manuscrit. Al foli 76v llegim:

«Esta comedia fou representada en Sant Salvador de Breda lo die 26 de juliol, die de santa Ana del any 1615 y també fou representada en Vidreras lo die 6 setembre, die de sant Eugeni del any 1750.»

Si hem de fer cas a la primera data de representació de 1615, prou reculada, trobem que una de les primeres obres escrites en castellà i representades a Catalunya és escenificada a Breda, un poble, com molts altres de Catalunya, del qual no sabem

3. Emilio PALACIOS. *El teatro de popular español del siglo XVIII*. Lleida: Editorial Milenio, 1998.

4. Antonio Vicente DOMÉNECH. *Historia General de los santos y varones ilustres en santidad del principado de Cataluña*. Gerona: Gaspar Garrich, 1630. [Catalán de nación, natural de San Gabriel de Grions, en el obispado de Gerona, y hijo de hábito del convento de Santa Catherina, martyr de Barcelona]. Vegeu el capítol on hi ha copiada la *Vida y traslación de los bienaventurados San Acisclo y Santa Victoria, martyres, cuyos santos cuerpos tiene con mucha veneración el monasterio de San Salvador de Breda de la orden de Sant Benito en el obispado de Gerona*, p. 109-110.

Per aquest text, copiat en els folis preliminars, abans de l'inici de la comèdia, ens assabentem que a Breda i Vidreras hi havia una confraria en honor als sants patrons que possiblement tenia cura d'aquestes representacions: «y como hay en el monasterio de san Salvador y en la iglesia de Vidreras una incigna confraria instituyda a invocación de ellos, acuden todos sus cofrades a celebrar las fiestas del segundo domingo después de Pasqua a en Vidreras y el tercero domingo en San Salvador. Tienen de estos santos mártires como está dicho reliquias en Vidreras y devió esser la causa porque quando el visconde de Cabrera como a señor del castillo de Vidreras dió el cuerpo de san Acisclo, retúvose en su castillo de Vidreras aquellas reliquias que bien le apareció las quales fueron después aprobadas por Don Arnaldo, obispo de Gerona, como consta de un auto cuyo tranzumpto he yo visto que lo guardan en la misma iglesia parroquial que buuelto de cathalán en castellano es del tenor siguiente...» (fols. 7v-8).

quin grau de coneixença de la llengua castellana podien tenir els espectadors que van assistir a aquella representació.

Com que sant Iscle i santa Victòria eren també els patrons del poble de Millars, en aquest lloc hi havia dos lectors de textos dramàtics, devots dels sants, interessats en aquesta obra, que volien tenir-ne còpia. Per tot això, Francesc Massot i, més tard, Joan Domènech, transcriuen la comèdia que es fan portar des de Vidreres:

«Vuy, als 14 jené 1777, jo, Joan Domènech, pagès de Millàs, dit die he acabada de traslladar la present vida y comèdia dels gloriosos màrtires sant Ascicle y santa Victòria, la qual l'e treslladada de una altra que Francesch Massot, pagès de Millàs, se le feu venir de Vidreres en lo any 1775. Siga tot per major glòria de Déu y dels sants. Amén.»

A la guarda inicial que obre el manuscrit llegim:

«Als 25 de abril 1766 he comprat lo present llibre jo, Joan Domènech, pagès de Millàs, per preu de tres sous de ardots, dich 3 sous.»

L'any 1974, l'arxiver de la catedral de Girona, Jaume Marquès i Casanovas, va publicar, en edició no venal, un petit llibre sobre el poble de Millars, veïnat agregat a Madremanya. De la capella de Millars, dins del Castell, Marquès descriu el retaule gòtic del segle XVI, en honor de sant Iscle i santa Victòria, del qual publica un detall a la pàgina 54 sobre les escenes de la presa i del martiri, treball executat per Pere Mates. Més endavant, a la pàgina 91 del volumet descrit, Marquès dóna detalls del mas Maçot de Millars, probablement d'on provenia la primera còpia de la comèdia que un tal Francesc es va fer portar d'un original de Vidreres, avui per avui perdut.

Descripció de la comèdia

Donem a continuació uns quants detalls sobre la concepció de l'obra, en la qual intervenien, per fer-la folgadamente, 36 actors:

Fols. 9-9v.: «Comedia famosa en la qual se representa la vida de los gloriosos mártires San Acisclo y Santa Victoria hallándose en élla los martirios y graves tormentos que los hizo padasser aquel grande presidente Dión, como lo mandava, con los errores de su bárbara ley perciguiendo a los christianos con sus demás infieles llamados Diocleciano emperador; y por la grande virtud y gracia salieron vencedores dichos santos del poder de los enemigos infernales a los quales Christo señor nuestro les dió gloria eterna en donde triunfan y gosarán para siempre con grande alegría y contento.

Los interlocutores y comediantes nessesarios para executar dicha obra y comedia, sin duda alguna, han de ser 36 personas, mayormente por exercer con mayor descanso, y son los siguientes:

Prólogo y autor	1
Lo emperador Diocleciano	2
Torcató, Lelio, privados del emperador	4
Page de dicho emperador	5
Nicomedia, ama de los santos	6
San Acisclo	7
Santa Victoria	8
Dión, presidente	9
Laureato, Sabino, privados de Dión	11
Lucano	12
Mario, Turno, embajadores	14
Miniciana, dama	15
Tertulo, Leandro, cavalleros	17
Satanás	18
Urbano, fiscal	19
Ministre primero	20
Ministre segundo	21
Ángel primero	22
Ángel segundo	23
Ángel tercero	24
Ángel quatro	25
Lucífer	26
Tres criados de Dión	29
Tres criados de Diocleciano	32
Quatro criados de Miniciana	36

Fols.10-13r, capítol 1: «Sale el prólogo y autor con sus manos y garbosidades para dar principio a la prodigiosa obra.»

L'obra és dividida en 19 capítols, avui en diríem escenes, que van dels folis 13-76v. Al foli 76r llegim la lloa final en què els actors demanen disculpa pels errors comesos durant la representació.

L'obra conté diverses didascàlies o acotacions que servien al director de l'obra, sovint un home d'església, un confrare, un grup d'afecionats, per posar-la en escena amb més comoditat. Aquestes notes ens donen detalls preciosos sobre l'escenografia de la peça, recursos que usaven per donar efectivitat a les escenes, com ara poder fer foc a l'escenari sense massa risc ni perill, o bé per explicar com surten a escena els àngels i diables, quan ha d'actuar la música. En aquests tipus obres eren més importants els efectismes escènics, la tramoia, que no pas els diàlegs. Per aquestes acotacions sabem que hi havia cortines per passar d'una escena a l'altra, que l'obra contenia il·lustracions musicals de tipus religiós. Pensem que l'obra es podia haver representat en espais concrets del monestir de Breda, de l'església parroquial de Vidreres i al castell de Millars. S'hauria de fer una recerca per aquests arxius parroquials, cas que es conservin, per tal d'avaluar aquesta possibilitat. Llegim, per exemple, aquestes acotacions:

Fol. 47v: «Sale Dión con los dos caballeros Tertulo y Leandro y sus 3 criados Laureato, Sabino y Lucano y otros dos criados y después a poco rato sale Urbano, fiscal y con su dispa[ri]ción salen dos ministros.»

Fol. 58r: «Vans (*sic*) todos llévanlos a la cárcel y aparecen quatro ángeles cada uno con una plata a la mano con me[n]najes dentro a la prisión, qual a de esser en puesto que se pueden ver de todas partes y los dize lo an el primé.»

Fol. 64v: «Ahora echan ha los santos en la hoguera y ellos arrodillados hazen oración y los verdugos sebando al fuego con azeyte lo que es echo de estopas porqué no pudo dañar cosa; y sin ser visto salen 4 ángeles que se ponen enmedio de las llamas echas de estopa, y los ángeles cantan el *Gloria in excelsis Deo* y vansen muy de repente y mientras cantan, todos estan postrados en el suelo sin moverse.»

Fol. 65r: «Ahora caen en tierra todos los gentiles y verdugos sin moverse y presto aparecen 4 ángeles con una nube muy resplandeciente y cantan otra ves todo el *Gloria in excelsis Deo*, y mientras cantan ninguno de los postrados se mueve y después desaparecen todos los ángeles...»

Fols. 68v-69r: «Sale Lucifer del infierno muy furiozo echando rayos de fuego por la boca, por la corona, por el cetro y por la cola con mucho ruido de cadenas, truenos, rayos, gritos, espantando todo en auditorio y dize con alta vos rabiando...»

Fol. 75r: «y ellos mesmos encontinente lleban a enterrar los dichos cuerpos de los santos en una sepultura que esta cerca la puerta del teatro y los ángeles cantan el *Te Deum*...y mientras se canta aquél se compone los dos santos muertos encima un altar llevando quiscuno una palma ⁵en la mano, y com muchas luces tirace una cortina y entoces restan todos en vista de todo el teatro y dichos ángeles y música cantan dicho *Te Deum*, toda a versos y dizen...» [A continuació figuren els versicles llatins que canten els àngels i la música.]

Resum final

La *Comedia famosa en la qual se representa la vida de los gloriosos mártires San Acisclo y Santa Victoria*, de caire devocional, amb una trama dramatitzada a partir del capítol corresponent d'un *Flos sanctorum*, representada almenys en dos escenaris distints, és un altra mostra del fet teatral a les comarques gironines durant els segles XVII i XVIII, és a dir, durant el primer i segon Barroc, una reminiscència, actualitzada, dels vells misteris medievals.

5. En alguna iconografia conservada, els sants porten com a atribut personal una rosa, en haver aparegut roses miraculoses el dia de la seva festa.